

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 4.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.4.6>

УДК 351

V. O. Vorobey,

здобувач магістратури за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4553-8472>

Z. V. Hbur,

д. держ. упр., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4536-2438>

R. V. Palagusynets,

д. держ. упр., к. е. н., заступник керівника відділу Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків, Апарат Верховної ради України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1399-7164>

СТАН ОСВІТИ І НАУКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

V. Vorobey,

Master's degree in Public Administration of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Z. Hbur,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

R. Palagusynets,

Doctor of Sciences in Public Administration, PhD in Economics, Deputy Head of Division, Inter-Parliamentary Relations Directorate of the Parliament of Ukraine

THE STATE OF EDUCATION AND SCIENCE UNDER MARTIAL LAW

Стаття присвячена визначенню стану освітньої та наукової галузі в умовах війни. Враховуючи сучасну реальність, існує необхідність акцентування особливої уваги на освіті та науці, розвиток яких має суттєвий вплив на відновлення та розбудову інфраструктури, економіку та фінансову сферу, сферу безпеки та оборони, енергетичну безпеку, медицину та державне управління.

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо збереження освіти та науки в умовах воєнного стану та їх розвитку в післявоєнний період. Для досягнення мети в ході дослідження вирішено ряд завдань: визначено основні чинники розвитку освіти та науки в Україні після здобуття незалежності та реформи, проведені за цей час, проаналізовано стан освіти та науки в умовах війни, визначено основні виклики, з якими зіткнулися зазначені галузі, та запропоновано шляхи їх вирішення.

В ході дослідження використані загальнонаукові методи пізнання. За допомогою методу критичного аналізу визначено поточний стан освіти та науки в Україні. В процесі синтезу інформації визначено основні проблеми, з якими зіткнулися освітня та наукова галузі в умовах воєнного стану. Рекомендації щодо вирішення даних проблем розроблено методами індукції та дедукції.

За результатами дослідження встановлено, що за тридцять років незалежності в сфері освіти та науки відбулося чимало реформ. Однак в зв'язку з війною, розв'язаною Росією, процес змін практично призупинився. Освіта та наука зіткнулися з багатьма проблемами: значними руйнуваннями освітньої та наукової інфраструктури, відтоком здобувачів освіти, втратою кадрів, скороченням фінансування, відсутністю взаємодії освіти та науки з іншими галузями, недостатньою міжнародною підтримкою тощо. Вирішення зазначених проблем потребує здійснення наступних заходів: налагодження взаємодії освіти і науки з іншими галузями, використання потенціалу української науки в цілях безпеки та оборони держави, інтеграція до європейського освітнього та дослідницького

просторів, розвиток міжнародної та внутрішньої академічної мобільності, цифрова трансформація освіти та науки, перегляд системи оплати праці освітян та науковців, відновлення державного фінансування.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів в процесі розроблення плану заходів із післявоєнного відновлення та розвитку науки та освіти України.

The article is devoted to determining the state of education and science in the conditions of war. Given the current reality, there is a need to focus on education and science, the development of which has a significant impact on the restoration and development of infrastructure, economy and finance, security and defense, energy security, medicine and public administration.

The purpose of the article is to develop recommendations for the preservation of education and science under martial law and their development in the post-war period. To achieve this goal, the study solved a number of tasks: identified the main factors of the development of education and science in Ukraine after independence and the reforms carried out during this time, analyzed the state of education and science in the conditions of war, identified the main challenges faced by these sectors, and proposed ways to solve them.

In the course of the study, general scientific methods of cognition were used. Using the method of critical analysis, the current state of education and science in Ukraine is determined. In the process of synthesizing information, the main problems faced by the educational and scientific sectors under martial law were identified. Recommendations for solving these problems are developed by methods of induction and deduction.

According to the results of the study, it was found that for thirty years of independence in the field of education and science there have been many reforms. However, due to the war unleashed by Russia, the process of change has practically stopped. Education and science faced many problems: significant destruction of educational and scientific infrastructure, outflow of students, loss of

personnel, reduction of funding, lack of interaction of education and science with other sectors, insufficient international support, etc. The solution of these problems requires the implementation of the following measures: establishing the interaction of education and science with other sectors, using the potential of Ukrainian science for the security and defense of the state, integration into the European educational and research space, development of international and internal academic mobility, digital transformation of education and science, revision of the remuneration system for educators and scientists, restoration of state funding.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the results obtained in the process of developing an action plan for the post-war reconstruction and development of science and education in Ukraine.

Ключові слова: *освіта, наука, воєнний стан, академічна доброчесність, науковий потенціал, академічна мобільність, інтеграція, цифрова трансформація.*

Keywords: *education, science, martial law, academic integrity, scientific potential, academic mobility, integration, digital transformation.*

Постановка проблеми. Освіта і наука – це запорука успішного розвитку суспільства, основа економічного, наукового та культурного зростання держави, забезпечення її незалежності та обороноздатності. Наперекір війні, розв’язаній Російською Федерацією, освітня та наукова галузь продовжує розвиватися.

Міністерство освіти та науки України робить все можливе для того, щоб попри відключення світла, повітряні тривоги та інші реалії сьогодення школярі та студенти змогли продовжувати навчання. Під час війни люди почали усвідомлювати важливість освіти. Якщо раніше освіта знецінювалася, то сьогодні знання та навички – це єдине, що залишається після втрати роботи, домівки та звичного життя. Наявність освіти значно підвищує шанси знайти роботу та адаптуватися до нових умов. Не варто забувати й про те, що

для післявоєнної відбудови України знадобляться освічені та кваліфіковані фахівці.

Наперекір новим викликам часу, рушійною силою прогресу в Україні залишається наука. Новітні дослідження, які проводяться вітчизняними науковцями, кардинально впливають на розвиток економічної, медичної, соціальної, екологічної сфери, сільського господарства та безпеку держави. Завдяки взаємодії науковців провідних політехнічних університетів з високотехнологічним бізнесом вдалося реалізувати ряд проектів, важливих для економічного сектору. На сьогоднішній день українські науковці зосереджені на розробках та дослідженнях, спрямованих на підвищення обороноздатності та безпеки держави. Однак серйозні кризові процеси в науковій галузі, які відбуваються під час війни, не дають можливості використовувати її потенціал в повну силу.

Освіта та наука є невід'ємною складовою національної концепції економічної відбудови держави в післявоєнний період. Саме тому тема дослідження має неабияку актуальність та практичну цінність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Освіта і наука, як запорука успішного розвитку суспільства, основа економічного, наукового та культурного зростання держави, розглядається в роботах багатьох науковців: Галата С. [2], Терепищого С. О. [3], Костирі Н. [10], Білас Л. [12], Халавка Ю. [15], Костюк О. [16]. Однак недостатньо дослідженим на сьогоднішній день залишається стан освітньої та наукової галузі в умовах воєнного стану.

Мета статті - розроблення рекомендацій щодо збереження освіти та науки в умовах воєнного стану та їх розвитку в післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Після здобуття Україною незалежності розпочала формуватися та втілюватися в життя власна політика в освітній та науковій галузі. Стан освіти і науки в той час визначався двома важливими чинниками – перехідним періодом, в якому знаходилося українське суспільство, та системною кризою, яка його охопила. Перший чинник сприяв пошуку ідей реформування освіти та науки. Реалізацію цих ідей

уповільнював другий чинник, а саме, фінансова скрута в державі [1]. Після «помаранчевої революції» в 2004 році було напрацьовано ідеї щодо триступеневої реформи освіти та науки, однак вони не мали шансів на реалізацію. Знадобилося десять років для того, аби розпочати реальне реформування, а саме:

- запровадження часткової автономії закладів вищої освіти;
- впровадження трирівневої структури освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії);
- створення системи забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яка не залежить від Міністерства освіти та науки (МОН);
- завершення реформи аспірантури;
- впровадження реформи НУШ;
- зміна системи підвищення кваліфікації вчителів;
- створення національного фонду досліджень України (НФДУ);
- залучення українських науковців до європейських рамкових програм «Горизонт-2020», «Горизонт Європа» тощо [2].

Реформи в освітній та науковій галузі підкріплені законодавчо. Зокрема, ухвалено закони «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Отже, за тридцять років незалежності в сфері освіти та науки відбулося ряд реформ. Однак в зв'язку з війною, розв'язаною Росією, процес змін практично призупинився. Немає сумнівів, що освітня та наукова галузь потребують подальшої модернізації. Для того, щоб визначити подальші кроки реформування в цьому напрямі, необхідно проаналізувати поточний стан освіти та науки в Україні.

Освіта – одна з найбільш постраждалих від війни галузей. Під час воєнного стану вона зіткнулася з багатьма проблемами. За даними дослідження, проведеного Міністерством освіти та науки України та Інституту освітньої аналітики, такими проблемами є:

- постійна загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу;
- значні руйнування освітньої інфраструктури;
- відтік здобувачів освіти, які змушені переміщуватися в межах України або виїжджати за кордон;
- втрата кадрів;
- скорочення фінансування закладів освіти;
- відсутність управлінського контролю в регіонах, які перебувають в окупації або в зоні активних бойових дій;
- порушення принципів академічної доброчесності [3].

Розглянемо проблеми, з якими зіткнулася освіта під час війни, більш детально.

Організацію повноцінного освітнього процесу в закладах освіти України унеможливорює постійна загроза життю та здоров'ю його учасників. Згідно з висновками Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), який має своє представництво в Києві, під загрозою життя та добробут щонайменше 7,5 млн українських дітей [4]. Сотні тисяч людей втратили доступ до безпечної питної води, їжі та електрики. Території, оточені російськими військами, знаходяться під постійними обстрілами та авіаударами. Людям загрожує смерть не лише від снарядів, а й від голоду, зневоднення та відсутності ліків. За даними CNN, 17,7 млн людей в Україні потребують гуманітарної допомоги, 9,3 млн людей потребують продовольчої допомоги та засобів до існування [5].

Значних руйнувань зазнала освітня інфраструктура. За даними Київської школи економіки, збитки, завдані освітній інфраструктурі, досягли 6,95 млрд дол. Щонайменше пошкоджено 1639 та повністю зруйновано 810 об'єктів освітньої інфраструктури [6]. Більше 30 закладів вищої освіти переміщено в більш безпечні регіони. Зокрема, це Приазовський державний технічний університет, Українська військово-медична академія, Українська інженерно-педагогічна академія, Університет державної фіскальної служби,

Східноукраїнський національний університет імені Даля тощо [7]. Заклади вищої освіти, які переміщуються в інші регіони, потребують комп'ютерної, офісної та мережевої техніки, необхідної для відновлення навчального процесу.

З початком війни відбувся значний відтік здобувачів освіти. Згідно з даними МОН, станом на 12 вересня 2022 року, за кордоном знаходилося 488 045 дітей шкільного віку [8]. Згідно з даними ЄС, станом на 4 жовтня 2022 року, 517 123 українських школярів інтегровано до шкільних систем європейських країн [9]. Слід відмітити, що зазначена статистика не включає даних з таких країн, як Велика Британія, США та Канада.

Встановити точну кількість студентів, що виїхали за кордон, досить складно. За даними Українського центру оцінювання, порівняно в 2021 роком, кількість абітурієнтів в Україні зменшилася на 40% та склала близько 230 тис осіб [10]. Досить напруженою залишається ситуація з іноземними студентами, які є важливою складовою інвестицій в розвиток вищої освіти та економіки країни в цілому. В 2021 році кількість іноземних громадян, які навчалися в українських ЗВО, перевищила 76 тис осіб [11]. Однак з початком війни значна кількість іноземних студентів (близько 60 тис осіб) виїхала за кордон. Більшість з них навчаються онлайн в закладах вищої освіти України. Досить гостро стоїть проблема їх повернення, особливо в ті ЗВО, які пошкоджені чи повністю зруйновані.

Не менш актуальною та такою, що потребує негайного вирішення є проблема втрати кадрів. За даними МОН, за кордоном залишається близько 24 тис викладачів. Частина з них працевлаштувалася в Європі та інших країнах світу, а частина продовжує викладати онлайн в українських закладах освіти [12]. Варто відзначити низьку заробітну плату вчителів та викладачів. Так, середня зарплата вчителя першої категорії, який працює в державній установі, складає 6,6 тис грн. (210 євро). Для порівняння, вчитель в державній установі Польщі отримує в середньому 1210 євро в місяць (рис. 1).

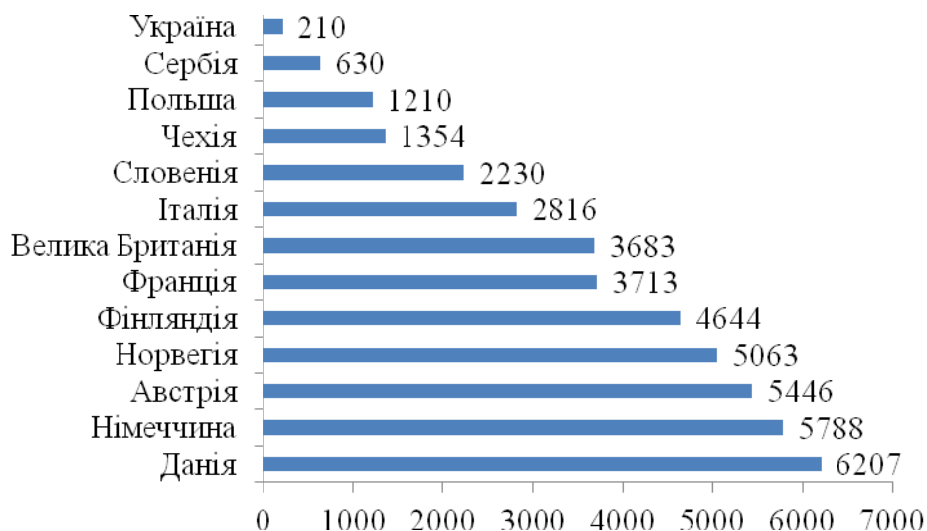

Рис.1. Рівень заробітної плати вчителів державних установ в країнах Європи, євро [13]

Примітка: систематизовано автором

Низька заробітна плата призвела до зниження престижу професії вчителя та викладача. В зв'язку з цим представники даних професій змушені змінювати вид діяльності або працевлаштовуватися в закордонні заклади освіти.

В умовах війни зменшилося фінансування освітньої галузі. Відповідно до Закону України «Про освіту», державне фінансування освіти повинно складати не менше 7% ВВП. Кошти виділяються з державного та місцевих бюджетів. Також допускаються інші джерела фінансування, які не заборонені законодавством [14]. Повномасштабне вторгнення змусило спрямувати частину цих коштів на потреби армії. Таким чином, в 2022 році державні видатки на освіту в 2022 році значно скоротилися.

На територіях, які перебувають в окупації або знаходяться під постійними обстрілами та ракетними ударами, втрачено управлінський освітній контроль. Здобувачі освіти, вчителі та викладачі знаходяться під постійним тиском російських окупантів, які змушують їх переходити на російські навчальні програми, підручники та російську мову.

В умовах війни досить гостро стоїть проблема академічної доброчесності. Умови, в яких опинилися учасники освітнього процесу, не завжди сприяють дотриманню ними визначених законом правил та етичних принципів навчання. Нерідко вони перебувають в стані підвищеної тривожності через втрату близьких, проблеми з роботою, переїздами. Незважаючи на це, вчителі та викладачі змушені організувати навчальний процес, а учні та студенти – долучатися до онлайн-занять та виконувати завдання. В таких умовах не завжди вдається дотримуватися принципів академічної доброчесності.

Розглянемо проблеми, з якими зіткнулася наукова галузь в умовах воєнного стану. Внаслідок воєнних дій на території України 68 наукових установ пошкоджено, ще 2 повністю зруйновано. Доля 9 наукових установ, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, невідома. Загалом пошкоджено 15 % дослідницької інфраструктури. Крім цього, необхідно відмітити й інші проблеми в науковій галузі:

- погіршення матеріального становища українських науковців;
- відсутність можливості повноцінно працювати під час війни;
- недостатня міжнародна підтримка;
- скорочення фінансування наукової галузі;
- недостатнє використання наукового потенціалу для цілей безпеки та оборони.

Складне становище українських науковців підтверджує опитування, проведене в рамках проекту Ukrainian Science Reload, ініційоване представниками українських та закордонних ЗВО, громадських організацій, Національного фонду досліджень України та National Erasmus+ Office in Ukraine & HERE team [15]. Участь в опитуванні взяло 2173 українських науковців.

Згідно з результатами опитування, переважна більшість науковців залишилася в Україні.

Більшість опитуваних (87,3%) заявили про значне погіршення матеріального становища, порівняно з довоєнним часом [15]. При цьому заробітна плата академічних та університетських вчених є нижчою від середньої заробітної плати в Україні на 30-40% та в середньому становить 14,3 тис грн. Для прикладу, професор дослідного університету в Канаді отримує заробітну плату, вдвічі більшу від середньої по країні.

Третя частина опитаних не можуть працювати повноцінно під час війни. Серед основних причин науковці називають психологічні (постійне відчуття небезпеки, відсутність інтересу, апатія), фізичні (відсутність можливості перебувати на робочому місці), технічні (перебої зі світлом, зв'язком та інтернетом).

Колеги з різних країн світу намагаються підтримати українських вчених. Зокрема, така підтримка виражається в наданні грантів науковцям, можливістю безоплатного публікування праць в наукових виданнях тощо. Однак скористатися такою допомогою може невелика частина науковців, які перебувають за кордоном. Крім того, для отримання такої допомоги, необхідно відповідати високим вимогам, які ставить законодавство окремих країн.

З початком війни серйозно погіршується ситуація з фінансуванням науки. Враховуючи системне недофінансування останніх років, вона стає критичною. Фінансування науки демонструвало негативну тенденцію до зменшення ще до війни в Україні (рис. 2). В 2020 році зафіксовано показник 0,41% ВВП. Для порівняння в країнах Європи цей показник складає в середньому 2,5% ВВП.

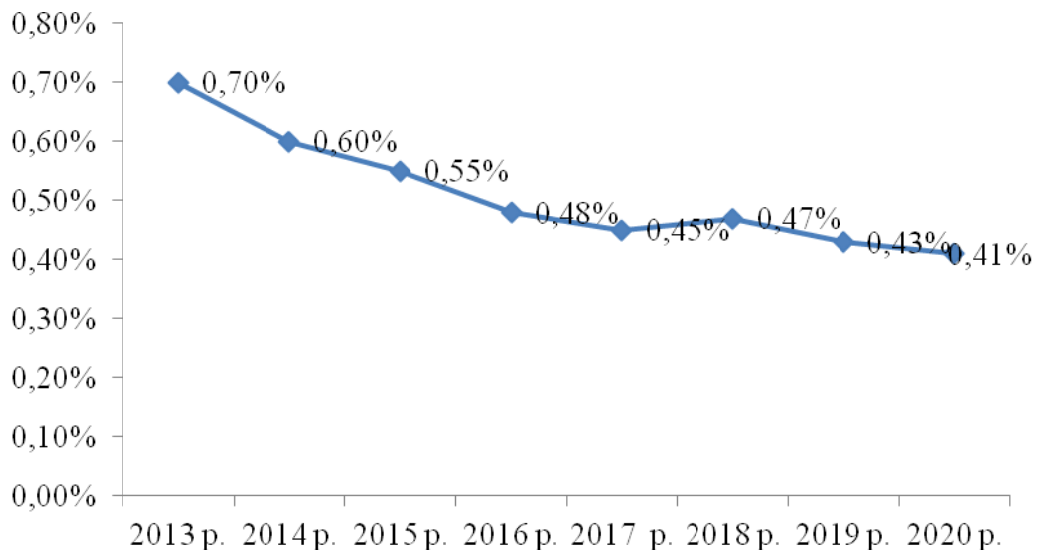

Рис. 2. Частка витрат на виконання наукових досліджень та розробок у ВВП, % [16]

Примітка: систематизовано автором

Згідно з опитуванням Ukrainian Science Reload, 30% науковців заявило, що розпочаті ними проекти зупинені через війну [15]. Основною причиною такої ситуації називають позбавлення фінансування Національного фонду досліджень. В зв'язку з відсутністю коштів закриті проекти, розпочаті в 2021 році. Щодо фінансування нових проектів навіть не йде мова. При цьому, значна частина цих проектів спрямована на підвищення обороноздатності та безпеки держави.

Попри недостатнє фінансування, понад 70% опитаних науковців готові працювати задля підвищення обороноздатності нашої держави та її відбудови в післявоєнний період [16]. Проте, очевидно, що в зв'язку з відсутністю коштів та іншими проблемами, науковий потенціал використовується далеко не в повну силу. Разом з тим, кваліфікація вітчизняних науковців та наявні в наукових установах технічні можливості дозволяють вирішити ряд завдань, пов'язаних із технологічними процесами виготовлення оборонної продукції.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що освіта та наука в Україні знаходяться в незадовільному стані. Зважаючи на важливу роль освітньої та наукової галузі в підвищенні обороноздатності країни та її

відбудові в післявоєнний період, необхідно зробити все можливе, аби зберегти їх під час війни та розвивати в майбутньому.

Враховуючи стан освіти та науки в умовах війни та проблеми, з якими зіткнулися зазначені галузі, пропонується здійснення наступних заходів:

1. Налагодження взаємодії освіти і науки з іншими галузями. В умовах воєнного стану перед освітою та наукою ставляться нові цілі та завдання, такі як розробка сучасного озброєння, налагодження високотехнологічного виробництва, впровадження енергоощадних технологій тощо. Досягнення зазначених цілей неможливе без налагодження взаємодії з економікою, безпекою та обороною, енергетикою, медициною, безпекою та обороною, державним управлінням тощо;

2. Використання потенціалу української науки в цілях безпеки та оборони держави. Співпраця українських науковців та воєнно-промислового комплексу (ВПК) є недостатньою. Налагодження такої співпраці потребує ініціативи з боку підприємств ВПК та Ради національної безпеки і оборони України (РНБО), адже саме вони формують технічні завдання на розробки та проводять аналітичну роботу, пов'язану з пошуком виконавців таких замовлень. Держава повинна стимулювати співпрацю підприємств з науковцями. Одним із ефективних інструментів такого стимулювання є виділення цільових коштів підприємствам воєнно-промислового комплексу, які будуть спрямовані на проведення спільних з науковцями досліджень та розробок.

3. Інтеграція до європейського освітнього та дослідницького просторів. Мається на увазі підписання та послідовна імплементація документів, які визначають рамкові вимоги до освіти та науки в країнах Європи. До таких вимог відноситься автономія освітніх та наукових установ, забезпечення якості освіти, академічна свобода учасників освітнього процесу тощо.

4. Розвиток міжнародної та внутрішньої академічної мобільності. В умовах воєнного стану, коли значна частина освітніх та наукових установ

України зруйновано чи пошкоджено, можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, проходити стажування чи проводити наукову діяльність в іншому закладі освіти чи науковій установі є дуже важливою. При цьому такий заклад освіти чи наукова установа може знаходитися в Україні або за її межами.

5. Цифрова трансформація освіти та науки. Розвиток освіти та науки неможливий без впровадження сучасних цифрових рішень. Зокрема, необхідно працювати над створенням систем підтримки освітнього процесу, автоматизації документообігу та автоматизації управління закладами освіти, віртуальних лабораторій, освітніх та наукових інформаційних систем, баз даних тощо. Цифрові рішення потрібно впроваджувати й для збору, обробки та зберігання даних, необхідних для ухвалення оперативних управлінських рішень щодо ефективного використання обмежених ресурсів. Зокрема, це рішення щодо бюджетного фінансування закладів освіти та наукових установ, їх відбудови чи відновлення матеріально-технічної бази.

6. Перегляд системи оплати праці освітян та науковців. Заробітна плата повинна забезпечувати високий соціальний статус працівників освіти та науки й відповідати їх внеску в досягнення закладу освіти чи наукової установи. Для науковців пропонується запровадження системи індивідуальної підтримки на основі наукових результатів. В основі такої системи можуть бути національні стипендії для дослідників. Така фінансова підтримка допомогла б зберегти найкращих вчених, які у зв'язку з відсутністю засобів до існування, змінюють місце роботи або працевлаштовуються за кордоном.

7. Відновлення державного фінансування. Відновлення фінансування освіти на науки – це першочергове завдання держави. В цьому напрямі вже зроблені певні кроки. Так, за ініціативи президента України В. Зеленського заснована національна програма «UNITED 24», в рамках якої відкрито рахунок МОН для відновлення сфери освіти [17]. На цей рахунок надходять кошти від юридичних та фізичних осіб, міжнародних партнерів.

Благодійні внески спрямовуються на відбудову зруйнованої освітньої та наукової інфраструктури, надання якісних освітніх послуг, продовження наукової та інноваційної діяльності. На сьогоднішній день цих коштів є недостатньо, тому необхідно налагоджувати співпрацю з міжнародними партнерами, вітчизняними благодійниками – фізичними та юридичними особами. Також потрібно відновити грантову підтримку наукових досліджень та науково-технічних розробок Національним фондом досліджень України.

Висновки. За тридцять років незалежності України в сфері освіти на науки відбулося ряд реформ: запроваджено часткову автономію закладів вищої освіти, трирівневу структуру освіти, створено систему забезпечення якості вищої освіти, запроваджено реформу НУШ, створено національний фонд досліджень тощо. Однак у зв'язку із вторгненням російських військ на територію України, процес змін практично припинився. В умовах воєнного стану освіта та наука зіткнулася з багатьма проблемами: значними руйнуваннями освітньої та наукової інфраструктури, відтоком здобувачів освіти, втратою кадрів, скороченням фінансування, відсутністю взаємодії освіти та науки з іншими галузями, недостатньою міжнародною підтримкою тощо. Для вирішення цих проблем рекомендується здійснення наступних заходів: налагодження взаємодії освіти і науки з іншими галузями, використання потенціалу української науки в цілях безпеки та оборони держави, інтеграція до європейського освітнього та дослідницького просторів, розвиток міжнародної та внутрішньої академічної мобільності, цифрова трансформація освіти та науки, перегляд системи оплати праці освітян та науковців, відновлення державного фінансування.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів в процесі розроблення плану заходів із післявоєнного відновлення та розвитку освіти та науки України.

Література

1. Управління освітою в м. Києві після проголошення незалежності України. Київська міська державна адміністрація, 2022. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/content/upravlinnya-osvitoyu-v-m-kyievi-pislya-progoloshennya-nezalezhnosti-ukrainy-19912006-rr.html>
2. Галата С. Наука, освіта та інновації: змінитися, щоб вижити. Svit.kpi, 2022. URL: <http://svit.kpi.ua/2022/09/29/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0-%D1%82%D0%B0-%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F-%D1%89/>
3. Терепищій С. О. Українська освіта в умовах війни: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.
4. Війна в Україні становить безпосередню загрозу для дітей. Unicef, 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/donate-now>
5. Ukraine is a «human rights emergency». UN rights chief says. CNN, 2022. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-12-09-22/h_6f09485fa26cd8fc2157c420a909fd42
6. Збитки інфраструктурі від війни в Україні перевищили \$ 127 мільярдів. Konkurent, 2022. URL: <https://konkurent.ua/publication/105678/zbitki-infrastrukturi-vid-viyni-v-ukraini-perevischili-s127-milyardiv-analiz-kse/>
7. Шкарлет С. Я не допущу освітнього мародерства. МОН, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva>
8. Понад 4 тис. українських дітей шкільного віку повернулися в Україну за останні 11 днів, - Сергій Шкарлет. МОН, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ponad-4-tis-ukrayinskih-ditej-shkilnogo-viku-povernulisya-v-ukrayinu-za-ostanni-11-dniv-sergij-shkarlet>

9. Регулювання міграції: Прийом біженців з України. Home-affairs.ec.europa, 2022. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_uk

10. Костиря Н. Попри привабливі умови, які українським студентам пропонують за кордоном, багато хто повертається додому та вступає до наших вишів. Gordonua, 2022. URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/inna-kostyrya/nezvzhajuchi-na-privabliivi-umovi-jaki-ukrajinskim-studentam-proponujut-zakordonom-bagato-hto-povertajetsja-dodomu-ta-vstupaje-do-nashih-vuziv-1625795.html>

11. МОН продовжує популяризувати вищу освіту України на міжнародному рівні. МОН, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prodovzhuje-populyarizuvati-vishu-osvitu-ukrayini-na-mizhnarodnomu-rivni>

12. Білас Л. Мотивація замість примусу: чи можна повернути вчителів, які виїхали з України. УНІАН, 2022. URL: <https://www.unian.ua/society/motivaciya-zamist-primusu-chi-mozhna-povernuti-vchiteliv-yaki-vijihali-z-ukrajini-novini-ukrajini-11916219.html>

13. Скільки вчителі заробляють в Україні та інших європейських державах. Словоділо, 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/27/infografika/suspilstvo/skilky-vchyteli-zaroblyayut-ukrayini-ta-inshyx-yevropejskych-derzhavah>

14. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року. zakon.rada.gov.ua, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

15. Халавка Ю. Чого потребують українські науковці в часи війни та що вони можуть дати країні? Zn.ua, 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/science/choho-potrebujut-ukrajinski-naukovtsi-v-chasi-vijni-ta-shcho-voni-mozhut-dati-krajini.html>

16. Костюк О. Як має розвиватися українська наука після війни? Zn.ua, 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-maje-rozvivatisja-ukrajinska-nauka-pislja-vijni-.html>

17. Уряд підтримав ініціативу МОН щодо можливості задоволення потреб освіти і науки в межах «UNITED 24». МОН, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-pidtrimav-iniciativu-mon-shodo-mozhlivosti-zadovolennya-potreb-osviti-i-nauki-v-mezhah-united-24>

References

1. Kyiv City Council (2022), “Management of education in the city of Kyiv after the declaration of Ukraine's independence”, available at: <https://don.kyivcity.gov.ua/content/upravlinnya-osvitoyu-v-m-kyievi-pislya-progoloshennya-nezalezhnosti-ukrainy-19912006-rr.html> (Accessed 05 April 2023).
2. Halata, S. (2022), “Science, education and innovation: change to survive”, available at: <http://svit.kpi.ua/2022/09/29/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0-%D1%82%D0%B0-%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F-%D1%89/> (Accessed 05 April 2023).
3. Terepyschj, S. O. (2020), *Ukrains'ka osvita v umovakh vijny* [Ukrainian education in the conditions of war], Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine.
4. UNICEF (2022), “The war in Ukraine poses a direct threat to children”, available at: <https://www.unicef.org/ukraine/donate-now> (Accessed 05 April 2023).
5. CNN (2022), “Ukraine is a “human rights emergency”, UN rights chief says”, available at: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-12-09-22/h_6f09485fa26cd8fc2157c420a909fd42 (Accessed 05 April 2023).

6. Konkurent (2022), “Infrastructure damage from the war in Ukraine exceeded \$127 billion”, available at: <https://konkurent.ua/publication/105678/zbitki-infrastrukturi-vid-viyni-v-ukraini-perevischili-s127-milyardiv-analiz-kse/> (Accessed 05 April 2023).

7. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022), “I will not allow educational looting”, available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva> (Accessed 05 April 2023).

8. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022), “Over 4,000 Ukrainian school-age children returned to Ukraine in the last 11 days”, available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/ponad-4-tis-ukrayinskih-ditej-shkilnogo-vikupovernulisya-v-ukrayinu-za-ostanni-11-dniv-sergij-shkarlet> (Accessed 05 April 2023).

9. Home-affairs.ec.europa (2022), “Regulation of migration: Reception of refugees from Ukraine”, available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_uk (Accessed 05 April 2023).

10. Kostyria, N. (2022), “Despite the attractive conditions offered to Ukrainian students abroad, many return home and enter our universities”, available at: <https://gordonua.com/ukr/blogs/inna-kostyrya/nezvazhajuchi-na-privablivumovi-jaki-ukrajinskim-studentam-proponujut-zakordonom-bagato-htopovertajetsja-dodomu-ta-vstupaje-do-nashih-vuziv-1625795.html> (Accessed 05 April 2023).

11. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022), “MES continues to popularize Ukrainian higher education at the international level”, available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prodovzhuye-populyarizuvati-vishu-osvitu-ukrayini-na-mizhnarodnomu-rivni> (Accessed 05 April 2023).

12. Bilas, L. (2022), “Motivation instead of coercion: is it possible to return teachers who left Ukraine”, UNIAN, available at: <https://www.unian.ua/society/motivaciya-zamist-primusu-chi-mozhna-povernuti->

vchiteliv-yaki-vijihali-z-ukrajini-novini-ukrajini-11916219.html (Accessed 05 April 2023).

13. Slovodilo (2021), “How much do teachers earn in Ukraine and other European countries”, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/27/infografika/suspilstvo/skilky-vchyteli-zaroblyayut-ukrayini-ta-inshyx-yevropejskyx-derzhavax> (Accessed 05 April 2023).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine “On Education”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 05 April 2023).

15. Khalavka, Yu. (2022), “What do Ukrainian scientists need in times of war and what can they give to the country?”, Zn.ua, available at: <https://zn.ua/ukr/science/choho-potrebujut-ukrajinski-naukovtsi-v-chasi-vijni-ta-shcho-voni-mozhut-dati-krajini.html> (Accessed 05 April 2023).

16. Kostiuk, O. (2022), “How should Ukrainian science develop after the war?”, Zn.ua, available at: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-maje-rozvivatisja-ukrajinska-nauka-pislja-vijni-.html> (Accessed 05 April 2023).

17. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022), “The government supported the initiative of the Ministry of Education and Culture regarding the possibility of meeting the needs of education and science within the framework of "UNITED 24"”, available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-pidtrimav-iniciativu-mon-shodo-mozhливosti-zadovolennya-potreb-osviti-i-nauki-v-mezhah-united-24> (Accessed 05 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 17.04.2023 р.